

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Střední odborná škola a Střední odborné učiliště, Horky nad Jizerou 35

Operační program: Cesta k modernímu vzdělávání

DĚJINY KULTURY POJIZEŘÍ

textová část: Mgr. Jaromír Šebek, Mgr. Jana Vyšohlídová
fotografie: Mgr. Jaromír Šebek, Adam Pavlíček

Horky nad Jizerou, 2011

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky
Reg. č. projektu: CZ.1.07/1.1.06/01.0011

OBSAH

Úvod	1
Románský sloh	2
Gotika	5
Renesance	9
Baroko	16
Klasicismus a historizující slohy 19. století	31
Lidové umění	38
Horky nad Jizerou	42
Použitá literatura a zdroje	47

ÚVOD

Předkládaná práce je doplňkovým učebním materiálem pro výuku předmětu dějiny kultury na SOŠ Horky nad Jizerou, obor cestovní ruch. Účelem pracovního sešitu není nahrazení stávajících učebnic dějin umění, ale jejich doplnění o příklady uměleckých památek, které se nacházejí v regionu Pojizeří, zhruba orámovaném Železným Brodem na severu a Benátkami nad Jizerou a Lysou nad Labem na jihu.

Každá kapitola přináší stručnou charakteristiku daného historického slohu s uvedením příkladů významných staveb u nás i ve světě. Následuje výčet slohotvorných prvků a jejich demonstrace v podobě fotografií, pocházejících z oblasti Pojizeří. Zvláště se nachází přehled významných památek se stručným popisem a vyličením historie.

Vlastním cílem práce je převedení teoretického předmětu dějiny kultury do praktické roviny, pracovní sešit může sloužit jako podklad pro exkurze a pomůže žákům k snazšímu pochopení vykládané látky. Student si na základě uvedených příkladů a fotografií uvědomí, že historie není něco odtažitého, ale že ji potkáváme ve svém okolí každý den a často si to ani neuvědomujeme. Na samý závěr budou popsány památky v Horkách nad Jizerou, na nichž lze najít řadu příkladů charakteristických pro jednotlivé slohy, a zpřítomnit je v rámci vyučování.

Pro větší přehlednost je text rozčleněn barevně – popis konkrétních historických staveb je umístěn v žlutooranžovém rámečku, slohotvorné prvky v modrém rámečku, sochy a obrazy v bílém rámečku a doplňující informace žák nalezne v oranžovém poli.

ROMÁNSKÉ UMĚNÍ

Dějinný vývoj v 10.-12. století

Do střední Evropy přišli v 5. století, při stěhování národů, Slované a od 6. století trvale žijí na našem území.

Období 10.-12. století je spojováno se životem slovanských kmenů, s budováním opevněných hradišť (př. Levý Hradec, Budeč, Tetín) a nejvýznamnějším hradištěm je Praha. Toto období je spojeno s bojem o moc mezi jednotlivými slovanskými kmeny. V 10. století se podaří sjednotit český stát kmenem Přemyslovců.

Název kmene je odvozován od bájného Přemysla Oráče a kněžny Libuše. Historicky doložený první kníže rodu Přemyslovců je Bořivoj a jeho manželka Ludmila. Přemyslovci vládli v českém království do počátku 14. století

Hlavní znaky románského slohu:

Románský sloh je kulturní styl západní, střední a jižní Evropy v 10. -12. století. Navazuje na antickou kulturu, zvl. starověkého Říma (Roma - románský).

Sloh převážně církevní, většina dochovaných památek má náboženský charakter.

Umělci pracují anonymně dle jasně daných předloh, originalita nebyla oceňována, hlavní snahou je nápodoba hotových vzorů.

ARCHITEKTURA

Základní typy staveb: kostel a klášter, ze světských staveb hrad, městský palác, kamenný most

Slohové znaky románské architektury:

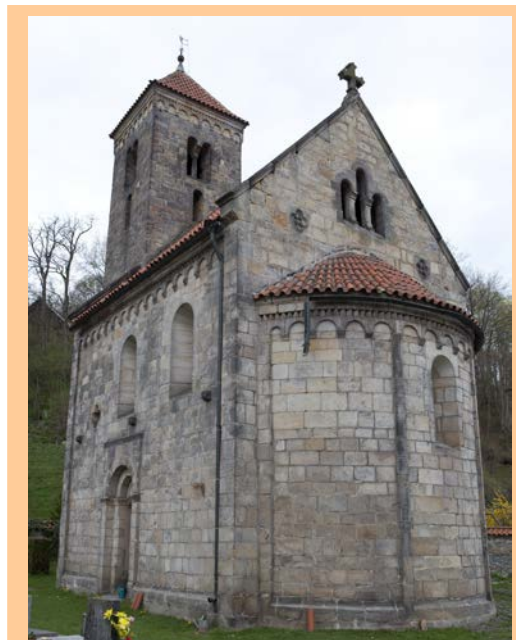
Stavby jsou strohé, působí těžce a hmotně. Zdivo je masivní, zvenjšku neomítnuté, v interiéru omítky bývají.

Okna jsou malá, aby nenarušovala nosnost zdiva, zvrchu zaklenutá polokulovitým obloukem.

Sdružená okna vznikají spojením více oken, která jsou oddělena meziokenními sloupky. **Rozeta** je kruhové okno, umístěné většinou nad portálem. Rozeta bývá členěna kružbami.

Fasáda je neomítnutá, tvořena **kvádřikovým zdivem**, precizně opracovanými kameny, v našich podmínkách z opuky nebo pískovce. Typickým slohovým znakem je tzv. **obloučkový vlys**, ornamentální výzdoba pod střešní římsou.

Vstupní **portál** bývá ústupkový, ustupuje do hmoty zdiva. Je bohatě zdoben a soustředí se na něm sochařská výzdoba, zejména na tympanonu portálu. Po stranách vchodu jsou vloženy **sloupy** se zdobenou hlavicí.

Mohelnice nad Jizerou – kostel Nanebevzetí sv. Panny

Kostel byl postaven v poslední čtvrtině 12. století. Je vystavěn z pravidelného řádkového zdiva, jednotlivé řádky se liší ve výšce. Každý kvádr byl přesně opracován, materiálem je hruboskalský pískovec. V roce 1887 byl kostel rekonstruován stavitelem J. Mockerem a puristická přestavba kostel velmi změnila.

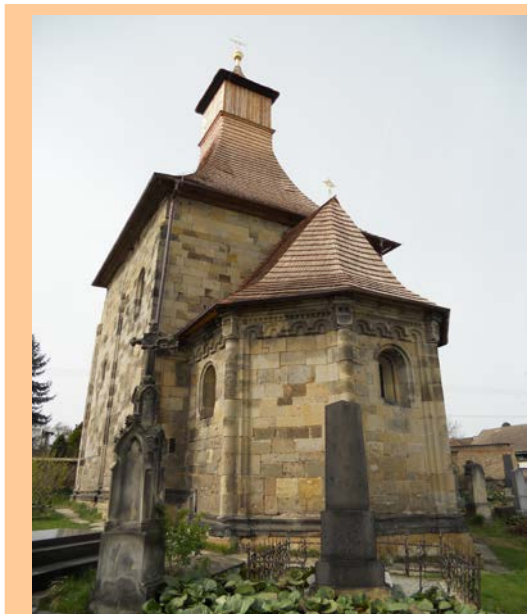
Kostel: Rozlišujeme dva základní typy románských kostelů – podélný kostel a centrála.

Bazilika je trojlodní nebo pětিলodní stavba postavená na obdélníkovém půdorysu. Střední loď je vyvýšená, půdorys je vázaný, tj. pevně stanovený, výška hlavní lodi se rovná její dvojnásobné šířce. V průčelí baziliky bývají často dvě věže. S románskou bazilikou se můžeme setkat v Praze – bazilika sv. Jiří, klášterní kostel v Milevsku, bazilika Nanebevzetí Panny Marie v Tismicích u Českého Brodu či bazilika svatého Prokopa v Třebíči, která je památkou pod patronátem UNESCO. V Pojizeří se s bazilikou nesetkáme.

Jednolodní podélný kostel má na západě věž a na východní, oltářní straně je ukončen polokulovitou apsidou. V kostelech bývaly zvýšené tribuny, sloužící panstvu, aby nemuselo při bohoslužbách stát mezi lidem. Příkladem jsou kostely v Jakubu u Kutné Hory, Poříčí nad Sázavou, ve Vroutku, Potvorově, v Pojizeří v Mohelnici nad Jizerou.

Centrální kostel má podobu rotundy (kruhový půdorys) nebo je čtvercového půdorysu. Někdy může být přistavěna věž. Příklad: rotunda svatého Jiří na Řípu, sv. Martina v Praze, v Pojizeří velmi cenná stavba kostela svatého Mikuláše ve Vinci.

Stropy jsou buď ploché dřevěné, nebo zaklenuté valenou, případně i křížovou klenbou.

Vinec, ves nad řekou Jizerou, leží 3 km jihozápadně od Mladé Boleslavi.

Kostel sv. Mikuláše nazývaný „vinecká kaple“ je románská stavba z roku 1165. Kostel patří k nejstarším románským stavbám v regionu. V minulosti byl několikrát opravován, četné opravy však nesetřely jeho původní ráz.

Vinec – jednoduché okno s obloučkovým vlysem

Mohelnice – sružené okno

Vinec – rozeta

Hrad. S dochovanými románskými hrady se v Čechách můžeme setkat jen ojedinele, např. v Přimdě či císařská falc (palác) v Chebu.

Městský dům. Přízemí románského domu s křížovými klenbami a mohutnými sloupy se zachovalo v pražském domě Pánů z Kunštátu.

Most. Jediným českým románským mostem byl Juditin most, předchůdce stávajícího Karlova mostu.

SOCHAŘSTVÍ

Se sochařskými památkami se setkáváme v návaznosti na architekturu, Typickým umístěním sochařských děl jsou vstupní portály kostelů a zejména výzdoba tympanonu. Dále zdobené hlavice sloupů v interiéru chrámů a dlaždice.

Hlavní znaky románského sochařství:

1. Nezájem o prostor. Románský sochař nezná perspektivu, velikost postav je určována jejich významem, nikoliv reálnými proporcemi (hieratická perspektiva).
2. Nezájem o plastický tvar. Prakticky mizí volná socha, sochařská tvorba se omezuje na reliéf.
3. Stylizace. Sochař přebírá hotová a osvědčená schémata a postavy stylizuje do typizované podoby. Sochy nemají individuální rysy.

Vinec – sochařský reliéf z tympanonu kostela

Vinec - hlavice sloupu portálu kostela

MALÍŘSTVÍ

S románským malířstvím se setkáváme na nástěnných malbách zejména v kostelech, kde měly funkci Bible chudých – seznamovaly věřící s biblickými příběhy. Unikátní výzdobu má v našich zemích znojemská rotunda svaté Kateřiny, kde je vymalována historie rodu Přemyslovců.

Malířskými památkami jsou dále knižní iluminace, které doprovázely text v knihách.

GOTIKA

Dějinný vývoj:

Gotika je nejen stavební sloh, ale ucelený umělecký styl v Evropě po čtyři staletí.

Gotika na našem území je spojována s panováním slavných rodů –

období rané gotiky - vláda tzv. posledních Přemyslovců

období vrcholné gotiky - vláda rodu Lucemburků

období pozdní gotiky - vláda rodu Jagellonců

Hlavní znaky gotického slohu:

Gotické umění už není určeno jen církvi a šlechtě, ale odráží též požadavky nově rostoucí společenské vrstvy – měšťanstva. Umělec se již pomalu vymaňuje z anonymity, jednotliví autoři si vytvářejí svůj vlastní osobitý styl. Umění je stále ještě převážně náboženského charakteru, ale setkáváme se již i s tvorbou světsky zaměřenou.

ARCHITEKTURA

Typy gotických staveb: Kostel a klášter. Hrad, tvrz, město, měšťanský dům.

Neznámější gotické stavby v Evropě

Francie - Notre- Dame v Paříži

katedrála Chartres, Remeš, Amiens

Itálie - katedrála Benátky, Miláno

Německo - katedrála Kolín nad Rýnem,
Štrasburk

Rakousko – dóm sv. Štěpána ve Vídni

na našem území - katedrála sv. Víta v Praze,
chrám sv. Barbory v Kutné Hoře

klášter Vyšší Brod, České

Budějovice, Sedlec, Zbraslav aj

Základní znaky:

Dynamismus. Gotické stavby vytváří iluzi pohybu, jejich štíhlá elegance je v protikladu k těžkopádnosti a státnosti románského slohu.

Vertikalismus. Stavby (zejména církevní) směřují vzhůru, budí dojem odpoutanosti od zemské tíže. Symbolicky je tak vyjádřena hluboká zbožnost gotické epochy.

Odhmotnění. Díky dokonalému zvládnutí techniky žebrových kleneb, opěrných sloupů a odlehčení stavebních konstrukcí jsou gotické stavby vzdušné a zbavené románské hmotnosti.

Mladá Boleslav – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Děkanský kostel Panny Marie Nanebevzaté byl původně dřevěný a postavený současně s hradem v 10. století knížetem Boleslavem II. V 15. století byl na základech postaven nový trojlodní gotický kostel, který byl v 16. století dokončen s prvky renesančního slohu. V 18. století byl při opravách změněn ve stylu baroka.

Slohové znaky gotické architektury:

Lomený oblouk. Základní slohotvorný prvek gotiky.

Okno. S lomeným obloukem. Vrcholová část okna je zdobena kružbou – dekorativním kamenickým dílem. Okna mohou být zdobena skleněnými vitrážemi nebo malbou na skle.

Stále se v gotice setkáváme s **rozetami**.

Klenba. Gotické chrámové stavby jsou zaklenuté klenbami, zejména **žebrovými**, kdy kamenná žebra nesou hlavní tlak váhy stropu a vynášejí jej do několika bodů. Můžeme se setkat i s jinými druhy kleneb, např.

sklípkovou či hvězdicovou. V pozdní gotice hrají stále komplikovaněji tvarované klenby i estetickou funkci.

Sloupy v interiérech chrámů nesou žebra křížových kleneb. Jejich hlavice jsou sochařsky zdobené.

Podpěrný systém umožňuje odlehčení stavby a vynesení tlaku stavby do opěrných pilířů či opěrných žeborů. K dokonalosti je tento systém doveden u gotických katedrál, kde jsou vnější opěrné sloupy zakončeny ozdobnými **fiálami**.

Věž. V gotice rozeznáváme více typů věží – chrámové, hradní, hradební a mostecké. Věže bývají většinou jehlancovité, někdy jsou opatřeny cimbuřím.

Kamenické detaily, jako jsou zdobené portály, chrličy, fiály, lilie či ostění dveří.

Templ – městský palác je postaven v 15. století v pozdně gotickém slohu pro hejtmana boleslavského panství Jana Císaře z Hliníka. Je to nejstarší měšťansko-šlechtické sídlo v Mladé Boleslavi. Dnes je zde expozice zaměřená na historii regionu.

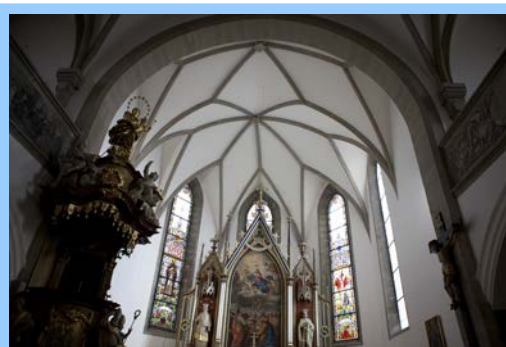
Mladá Boleslav – gotické okno

Detail okna s plaménkovými kružbami ve vrcholu lomeného

Kadlín – mohutný opěrný systém vesnického kostela

Chrám. Je spolu s hradem hlavním představitelem gotického slohu. Může být jednolodní či vícelodní, opatřený věží či více věžemi, případně bez věže. Oproti románskému slohu je zvýrazněna vertikálnost, stavby jsou vyšší a obecně i větší. Chrám v sídle biskupa, či chrám s větším věncem kaplí se říká katedrála. Gotické chrámy v Pojizeří: Mladá Boleslav – kostel Nanebevzetí Panny Marie, Chotětov, Sýčina, Debrž, Chocnějovice, Krpy, Nudvojovice, Dražice.

Kláster je uzavřená skupina budov s kostelem, sloužící jako obydlí příslušníkům mnišských řádů. Uprostřed kláštera bývá rajský dvůr, obehnaný křížovou chodbou. Gotické kláštery v regionu: Klášter Hradiště, Turnov (nedochoval se).

Hrad je opevněné panské sídlo, postavené na dobře chráněném místě. Obrana hradu může být zvýhodněna zbudováním příkopů. Hrad se skládá z věže, paláce a většinou i kaple. Věže dělíme na útočištné (bergfrit), které neslouží k bydlení, a obytné věže – donjony. Hrady v regionu: Mladá Boleslav, Michalovice, Valečov, Drábské Světničky, Rotštejn, Dražice, Bezděz

Tvrz je menším panským sídlem nižší šlechty s nižšími nároky na obranné prvky. Zpravidla měly tvrze též hospodářskou funkci a byly spojené se zemědělským dvorem. Tvrzí bylo velké množství, dodnes se jich však zachovalo jen málo, často přestavěné na sýpky. Tvrze v regionu: Bezno, Čejetice.

Město je stavěno podle urbanistického plánu, jsou zakládána královská města nebo města poddanská, podléhající místnímu šlechtici. Uprostřed města je náměstí s radnicí a chrámem. Města jsou obehnaná

Cisterciácký klášter v **Hradišti nad Jizerou** byl založen na ostrohu nad řekou roku 1145. Klášter byl roku 1420 vypálen husitskými vojsky a z původní velkolepé stavby chrámu se do dnešních dob se dochoval jen bohatě zdobený ústupkový portál. Později byly zbytky opatství přestavěny na zámek, v jehož prostorách se dodnes vaří pivo Klášter.

Město **Bělá pod Bezdězem** bylo založeno roku 1264, svým založením se tedy řadí mezi gotická města. Česká brána je součástí částečně zachovaných městských hradeb a poslední z původních čtyřech městských bran.

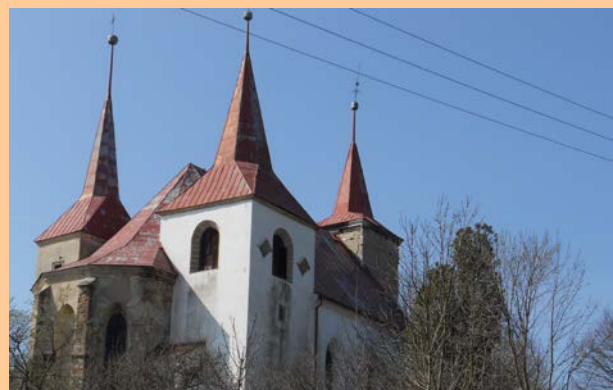

hradbou a vstupuje se do nich branami.

Příklady gotických měst: Mladá Boleslav, Bělá pod Bezdězem

Městský dům slouží k obytným účelům pro měšťany. Do náměstí bývá otočen štítem, který může mít ozdobnou funkci. Gotických domů se v původní podobě zachovalo velmi málo. Př.: Templ

Pozdně gotický kostel sv. Václava v **Sýčině** se třemi věžemi byl postaven ve druhé polovině 16. století. Stavba nese slohové znaky gotiky i nastupující renesance a představuje přechodný typ.

Skalní hrad **Valečov** využívá unikátních přírodních podmínek pískovcových skal v Českém Ráji. Ke stavbě hradu byl využit osamělý pískovcový blok, do jehož masivu byly vyhloubeny světničky, sklepy a schodiště.

Příklady jiných **skalních hradů** v regionu Pojizeří: Drábské světničky, Kavčiny, Klamorna, Frýdštejn, Zbiroh, Rotštejn

SOCHAŘSTVÍ

Sochařské umění gotického slohu se přibližuje realismu. Motivy jsou stále převážně náboženské, ale svým ztvárněním se přibližují vnímání laického diváka.

Rozeznáváme dva základní typy gotického sochařství:

Monumentální skulptura je spjatá s architekturou a omezuje se na prostor chrámových staveb. Setkat se s nimi

můžeme na portálech, hlavicích sloupů nebo na svornících žebroví v klenbách.

Komorní sochařství tvoří volné sochy. Jsou to převážně řezbářské práce - sochy ze dřeva. Hlavními motivy jsou Ukřižování, Madona (Panna Marie s Ježíškem), pieta (P. Marie s mrtvým Kristem v klíně) a postavy světců.

Cínová **křtitelnice** z kostela Nanebevzetí Panny Marie (1489)

Portál v Klášteře Hradišti – detail sochařské výzdoby

MALÍŘSTVÍ

V gotickém malířství stále převládají náboženské motivy a světská tematika se projevuje jen pomalu.

Hlavními typy malířských děl jsou:

Malba na skle souvisí s architekturou a uplatňuje se v chrámových oknech.

Desková malba souvisí s rozšířením deskových oltářů. Příklad: Assumpta (Madona s Ježíškem) z kostela svatého Bonaventury na Karmeli (dnes uložena v depozitáři)

Nástěnná malba (fresky) se uplatňuje v interiérech chrámů, ale i hradů. Příklad: kostel v Dražicích, kostel Všech svatých ve Zdětíně

Knižní malba bývá součástí kancionálů (církvních zpěvníků) nebo opisů Bible. V mladém Boleslavi se dochoval Latinský kancionál Janička Zmizelého z Písku z roku 1509

RENESSANCE

Hlavní znaky renesančního slohu

Renesanční sloh znamená návrat od monumentálnosti gotiky k lidskému měřítku a realismu. Renesanční umělec usiluje o harmonii a úměrnost. Typickým znakem je individualismus – umělec se již hrdě hlásí ke svému dílu a usiluje o originalitu. Hluboká zbožnost gotiky je nahrazena přitakáním k životu a jeho radostem, člověk se obrací ke světu v jeho skutečnosti a zajímá se o přírodu a vědecké objevy.

ARCHITEKTURA

Typy renesančních staveb: zámky se zahradami (kašny, fontány apod.), paláce (míčovny, jízdárny), pevnosti, letohrádky, měšťanské domy a vily, školy, špitály, pivovary, mlýny, vodárny atd.

Nejznámější renesanční stavby v Evropě

Itálie	Chrám sv. Petra v Římě
	Dóm ve Florencii
	Divadelní budovy v Parmě, ve Vincenze
Francie	Zámky na Loiře

Na našem území:

Praha	Letohrádek královny Anny (Belveder)
	Lobkovický (Schwarzenberský) palác
	Letohrádek Hvězda

Zámky: Litomyšl, Opočno, Jindřichův Hradec, atd.

Základní znaky:

Uměřenost. Stavby mají lidské měřítko, jejich úkolem není člověka ohromit, ale poskytnout mu pohodlí a pocit klidu.

Horizontální členění. Na rozdíl od gotické vertikality – směřování do výšky, jsou renesanční stavby členěny podélně, spíše do šířky.

Návrat k antice. Stavby opakují antické vzory a používají prvků všech tří základních řeckých slohů.

Slohové znaky renesanční architektury:

Bosáž. Hrubě přitesané kamenné kvádry, které se používají zejména na nároží staveb, okolo vstupních portálů či v přízemí.

Sgrafito. Sgrafitová výzdoba vzniká proškrabáním vlhké horní vrstvy omítky na zaschlou spodní barevnou vrstvu. Sgrafito může být figurální (zobrazení postav, např. Benátky nad Jizerou či radnice v Mladé Boleslavi) nebo psaníčkové (např. Hrubý Rohozec). Sgrafitová výzdoba je typickým prvkem renesance v Českých zemích.

Arkády. Vnější chodba s oblouky a sloupy sloužící ke komunikaci mezi jednotlivými místnostmi stavby. Vyskytují se zejména na nádvořích zámků a městských paláců.

Okno. Okna jsou zpravidla obdélníkového tvaru, pravidelně členěná. Někdy bývají sdružená, se společnou nadokenní římsou.

Římsa. Vodorovný pás, vystupující ze zdiva, členící horizontálně stavbu.

Vstupní portál. Bývá bohatě zdoben, zejména v prostoru nad vstupem, kde je často umístěn rodový erb. Kamenné ostění portálu je zdobeno bosováním.

Psaníčkové sgrafito
Benátky nad Jizerou

Figurální sgrafito
Benátky nad Jizerou - zámek

Jednoduché renesanční okno – zámek Benátky nad Jizerou

Bohatě zdobený vstupní portál
– zámek Hrubý Rohozec

Vstupní portál s bosovaným ostěním

Dobrovice – zámek

Jednoduché okno
s dekorovanou šambránou
zámek Hrubý Rohozec

Městský dům se štítem horizontálně členěným římsami – Dobruška

Arkády na nádvoří zámku v Bělé pod Bezdězem

Balkón zdobený geometrickými obrázky, nesený na kamenných **krakorcích** – Hrubý Rohozec

Sdružená okna s nadokenní římsou, výzdoba figurálním sgrafitem – radnice v Mladé Boleslavi

Renesanční zámky v Pojizeří: Benátky nad Jizerou, Horky nad Jizerou, Velké Horky, Hrubý Rohozec, Vinařice, Stránov, Svijany

Zámek. Hlavním účelem šlechtického sídla už není obrana před nepřítelem, ale pohodlí a reprezentace. Renesanční zámky, které nevznikly přestavbou starších hradů, jsou zakládány v krajině na přístupných místech a jsou obklopeny okrasnou zahradou. Uprostřed zámku bývá nádvoří, na němž jsou arkády. Kromě zámků si šlechta staví též paláce ve městech, aby mohla být blíže panovnickému dvoru. Zámek se stává okázalým symbolem bohatství svého pána a šlechta se snaží napodobovat luxusní život italských pánů. Renesanční šlechtic je vzdělaný, zcestovalý, ovládá několik jazyků a podporuje umění a jeho zámecké sídlo má kromě bohatství reprezentovat jeho kulturní vyspělost a obecný přehled. Ren. zámky: Benátky nad Jizerou, Horky nad Jizerou, Velké Horky, Hrubý Rohozec, Vinařice.

Zahrada. V renesanci dochází k rozvoji okrasných zahrad, napodobovány jsou zahrady francouzské a italské. Zahrady jsou geometricky a symetricky členěné, rozdělené do čtverců a obdélníků, vytvořených přesně stříhanými živými ploty. Součástí zahrad bývá také sochařská výzdoba.

Městský dům. V období renesance dochází k vzestupu měšťanstva jako společenské vrstvy, v Českých zemích vzniká řada cenných měst, která se dochovala dodnes v prakticky nezměněné podobě a těší se velkému zájmu turistů z celého světa (např. Telč, Slavonice, Jindřichův Hradec, Litomyšl). Měšťanský dům se obrací do náměstí výrazným štítem, který je zdobený celou řadou ozdobných prvků. Můžeme rozeznat celou řadu typů renesančních štítů, podle nichž lze stavbu i datovat. Štít reprezentuje navenek bohatství dané rodiny.

Radnice. Bohatě zdobené renesanční radnice jsou výrazem vzrůstající moci a bohatství měšťanstva, které se zbavuje závislosti na králi a šlechtickém panstvu. Radnice bývají po kostele nejvýraznější stavbou ve městě, jsou bohatě zdobené a často opatřeny věží. Př.: Mladá Boleslav, Dobruška, Bělá pod Bezdězem

Chrám. V Českých zemích se v církevní architektuře uplatňuje renesanční sloh jen ojediněle a stále převládá sloh gotický, který se používá prakticky až do počátku 17. století. K nemnohým výjimkám patří bratrský

Budova **radnice v Mladé Boleslavi** byla vystavěna v letech 1554 – 59. Uzavírá severní stranu Starého náměstí. Na východní straně budovy je velká čtyřpatrová věž s orlojem, v koutě na severní straně je malá oblá věž. Budova radnice je dvoupatrová stavba, průčelí je dlouhé 35m ozdobené sgrafitovými kresbami.

V 16. století byl na zříceninách kláštera v **Benátkách nad Jizerou** při kostele Panny Marie vybudován renesanční zámek. Zámek se skládá ze tří křídel a uzavírá dvůr. V západní části jsou zazděné arkády, na stěně sgrafita s loveckými výjevy. V 17. století byl zámek rozšířen a přebudován do nynější podoby. V období renesance na zámku působil slavný astronom Tycho de Brahe a v 19. století jako učitel hudby též Bedřich Smetana.

kostel v Mladé Boleslavi.

Radnice v Dobrušce byla vystavěna roku 1608 italskými mistry, později byla doplněna charakteristickými mohutnými opěrnými sloupy, nesoucími zvýšené patro nad arkádovým podloubím. V hlavní síni je dřevěný kazetový strop, přenesený sem z budovy zámku, přeměněné na cukrovar.

Zámek v Hrubém Rohozci vznikl renesanční přestavbou gotického hradu, stojícího na skále nad řekou Jizerou. Zámek se rozkládá okolo centrálního nádvoří s arkádami. Roku 1623 získal panství od Albrechta z Valdštejna šlechtický rod Desfours Walderode, který jej měl v držení až do roku 1945. Dnes je zámek zpřístupněn veřejnosti.

Sbor českých bratří v Mladé Boleslavi patří ke vzácným příkladům renesančních církevních staveb v Českých zemích. Sbor byl vystavěn ze sbírek měšťanů a slavnostně otevřen roku 1553. Na jeho výstavbě se významně podílela Kateřina Militká. Tato žena byla vdova po bohatém soukeníkovi v Mladé Boleslavi, po jeho smrti zdědila velký majetek, který vložila i do budovy tzv. špitálu, dnešní Klaudiánovy nemocnice. Dnes je v budově výstavní a koncertní síň.

Zámek v Bělé pod Bezdězem byl postaven Janem Berkou z Dubé jako přepychová rezidence na místě staré tvrze. Později jej získali Valdštejnové, kteří v jeho prostorách zřídili textilní manufakturu. Dnes v zámku sídlí nepřizpůsobiví občané a místní muzeum. Nedávno byly jeho prostory poprvé zpřístupněny veřejnosti.

Zámek ve Vinařicích vznikl přestavbou gotické tvrze. Při první byly k budově přistavěny dvě věže. Pozděně renesanční přestavba byla provedena Albrechtem z Valdštejna, který si zámek tak oblíbil, že jej nazval Nový Valdštejn. Dnes je zámek v soukromém vlastnictví a není přístupný veřejnosti.

SOCHAŘSTVÍ

Rozeznáváme tři hlavní druhy renesančního sochařství:

1. Kamenictví. Kamenné sochy slouží jako doplněk architektury nebo jako volná socha, s níž se ovšem v našem regionu nesetkáme. Kamenické práce období renesance tak nalezneme ve výzdobě ostění oken a portálů. Typickými kamenickými pracemi jsou náhrobky a hřbitovní plastiky, které jsou buď součástí interiéru kostela nebo bývají často zazděny z vnější strany do kostelních zdí. Jedná se o náhrobky významných šlechticů a měšťanů. Tyto náhrobky nalezneme u kostela svatého Havla v Mladé Boleslavi nebo v kostele v Sýčíně.
2. Řezbářství. Typickou ukázkou řezbářské práce jsou renesanční kazetové stropy, které jsou součástí zámeckých nebo radničních interiérů, např. na zámku v Bělé pod Bezdězem nebo v zasedací síni mladoboleslavské radnice.
3. Kovolijectví. Bronzové sochy bývaly odlévány do forem, s vynikajícími sochami manýristického sochaře Adriana de Vries se setkáme ve Valdštejnské zahradě v Praze.

Renesanční náhrobky jsou umístěny v kostele na stěně v místě hrobu významného šlechtice. Někdy bývaly zazděny z vnější strany chrámu.

Sochařská výzdoba v rozích hlavního portálu zámku v **Hrubém Rohozci**

MALÍŘSTVÍ

Renesance usiluje o znovuoživení antického umění, do malířství přináší snahu o realistické zachycení postav, přirozenost a harmonii. Proti středověké strnulosti usiluje o vyjádření pohybu a zachycení individuálních rysů zobrazovaných postav. Námětem obrazů se tak vedle náboženských výjevů stává i mytologie nebo realistický portrét skutečné postavy. Renesanční snaha o zachycení skutečnosti se odráží i v zájmu o krajinu nebo o zobrazení města. Z tohoto

období se dochovalo první zobrazení Mladé Boleslavi z roku 1602 - rytina vytvořená Janem

Veduta města Mladé Boleslavi od **Jana Willenberga** z r.1602

Willenbergem.

Typickým renesančním prvkem jsou sgrafita. Stále však dochází i k výzdobě interiérů staveb, renesanční fresky s portréty klečících osob nalezneme v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mladé Boleslavi, malované dřevěné kazetové stropy zase v kostele v Sýčíně.

Knižní malba se uplatňuje zejména v kancionálech (zpěvníkách), sloužících při bohoslužbách evangelické církve. S dvěma velmi cennými kancionály se setkáme v Mladé Boleslavi, jedná se o kancionály vytvořené Janem Kantorem Starším z let 1570-1572 na náklady zbožné mecenášky Kateřiny Militké.

Znak Mladé Boleslavi z **kancionálu** Kniha chval božských z roku 1572

Malovaný a vyřezávaný strop radnice v **Dobrovici**.

Vynikající řezbářskou práci představuje strop zámku v **Bělé pod Bezdězem**.

BAROKO

Dějinný vývoj

Baroko je poslední univerzální jednotný styl celé Evropy. Vzniklo v 16. století v katolické Itálii a rozšířilo se v 17.-18. století do celé Evropy.

Baroko - nejasný původ významu slova:

- i. barocco (portug.) = velká perla nepravidelného tvaru
- ii. baroco (italš.) = komplikované, složité
- iii. baroque (franc.) = vlnitý, zakřivený

Baroko je období změn hospodářských i politických po třicetileté válce, znamená návrat k víře, pokoře a odevzdanosti.

Barokní stavby převažují stavby církevního charakteru, chrámy a kostely, ale i zámky, paláce, městské stavby.

Nejznámější barokní stavby v Evropě

Itálie	Chrám sv. Petra v Římě,
Španělsko	Chrám v Madridu a Toledu
Rusko	Chrám sv. Petra a Pavla v Sankt Petěrburku

Zámky reprezentují své majitele

Rakousko	Zámek Schönbrunn ve Vídni - vládnoucí dynastie Habsburků
Německo	Zámek Sanssouci v Posupimi – vládnoucí dynastie Hohenzollernů
Rusko	Petrodvorec - sídlo Petra I. – vládnoucí dynastie Romanovců

Na našem území

Praha	Chrám sv. Mikuláše Zámek v Tróji
Kutná Hora	Chrám Panny Marie v Sedlci
Chlumec	Zámek Karlova koruna

Pražské paláce

Černinský, Clam – Gallasův, Šternberský,
Toskánský, Šternberský, arcibiskupský

V městech se budují domy, radnice a kolonády.

Hlavní znaky barokního slohu:

Barokní sloh přináší do umění neklid, pohyb, dynamismus. Proti renesanční harmonii, která pracuje s přímkami a dokonalou symetrií, přináší barok tvarovou proměnlivost, neklid, překvapení a bohatý dekor. Typickými tvary jsou ovál, křivka a

Zámek v **Mnichově Hradišti** je velkolepým šlechtickým sídlem, které splňovalo veškeré nároky na přepychový šlechtický život a stalo se hlavním sídelním zámek hrabat Valdštejnů. Součástí zámku byl velký sál, divadlo, konírny, salla terrena a barokní zámecká zahrada. K zámeckému areálu přiléhá kapucínský klášter s poutní kaplí svatě Anny. Celý areál je dnes přístupný veřejnosti.

plasticky modelované plochy. Baroko pracuje s iluzí – pomocí malířských prostředků rozšiřuje prostor a vytváří zdání pokračování prostoru.

V barokním období se člověk opět přimyká k víře v Boha, umění je proto prodchnuté hlubokou zbožností a citovostí. Umění sugestivně působí na člověka, má ovládnout jeho smysly a inspirovat jeho fantazii. Barokní epocha je obdobím obnovené moci krále a bohaté šlechty, kteří opět získávají moc na úkor měšťanstva, s tím souvisí jisté elitářství umění a reprezentativní funkce vytvářených děl.

ARCHITEKTURA

Typy barokních staveb: Kostel a klášter. Zámek.
Městský palác. Zahrada.

Základní znaky:

Dynamismus. Stěny jsou zprohýbané, vlní se a vytváří určitý rytmus. Zejména stavby vrcholného baroka vytváří dojem pohybu a vyjadřují osobitý záměr architekta.

Iracionalismus. Barokní stavba má člověka ohromit, vyjadřuje moc a slávu Boha, případně krále či bohatého šlechtice.

Jednotnost uměleckých žánrů. Účinek barokní stavby vzniká dokonalým souladem práce architekta, malířů a sochařů. Všichni se společně a stejnou měrou podílejí na výsledné podobě díla, které má působit na všechny sféry vnímání člověka.

Slohové znaky barokní architektury:

Okno. Barokní okno nemá jednotný tvar, můžeme se setkat s celou řadou tvarů, často značně komplikovaných.

Střecha. Typická je střecha mansardová, kdy je v podstatě jedna střecha nasazená na druhou, dodnes je velmi častá u venkovských far. Na kostelních věžích bývá cibulová bání.

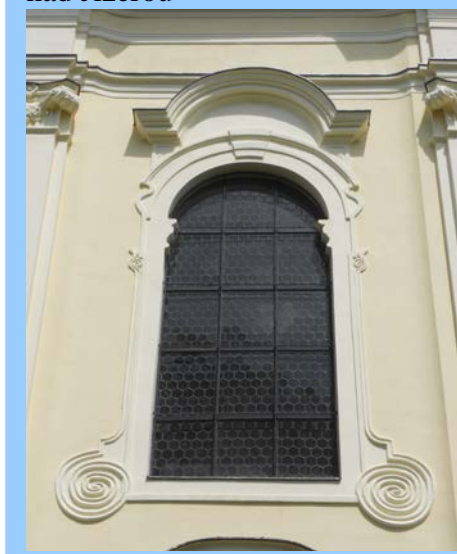
Portál. Portál je nejvýraznějším architektonickým prvkem stavby a často celé stavbě dominuje. Nad portálem bývá výklenek se sochou.

Fasády. Jsou komplikovaně členěné a bohatě zdobené. Na rozdíl od uměřené renesance bývají fasády často výrazně barevné.

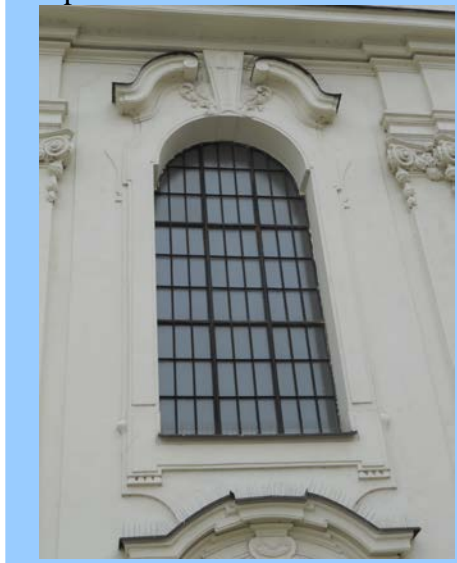
Interiéry. Interiéry, zvláště u kostelů, jsou bohatě plasticky zdobené, barevné s dominující zlatou barvou. Objevuje se bohatá štuková výzdoba a nástěnné malby.

Často se pracuje s nápodobou mramoru, který byl velmi drahý a používal se zřídka. Součástí interiéru jsou vzcná schodiště s balustrádami a různě tematizované sály.

Barokní okno – průčelí kostela kostela sv. Mikuláše v Horkách nad Jizerou

Barokní okno – kostel sv. Jana Nepomuckého v Mladé Boleslavi

Vstupní **portál** kostela svatého Jana Nepomuckého v Mladé Boleslavi

Vstupní **portál** klášterního kostela sv. Františka v Turnově

Nárožní **nika** se sochou sv. Jana Nepomuckého – Mladá Boleslav

Salla terrena (hudební altán) zámeckého parku v Mnichově Hradišti

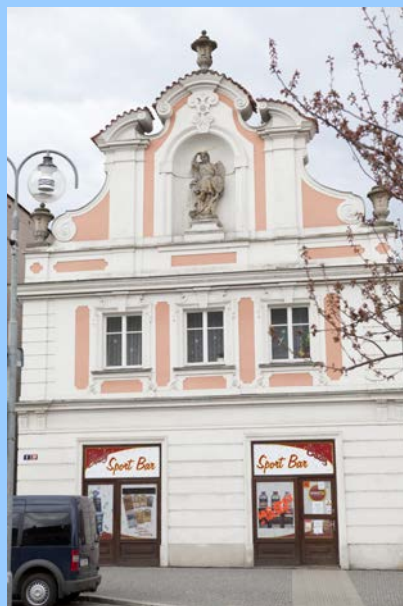
Průčelní štít s bohatou reliéfní výzdobou - kostel Narození Panny Marie v Mladé Boleslavi

Vrcholně barokní štít zámeckého křídla – Lysá nad Labem

Městský dům – Mnichovo Hradiště

Barokní venkovská roubená fara s mansardovou střechou – Dolní Krupá

Kostel. Jestliže s renesančními chrámy se v Čechách setkáme jen výjimečně, barokní sloh je pro církevní stavby dominantní. Můžeme říci, že barokní kostely se svými typickými cibulovými věžemi spoluvytváří českou krajinu a dnes je vnímáme jako samozřejmost. Rozvoj církevní architektury v 17. a 18. století v Čechách souvisí s rekatolizací a znovuoobením moci katolické církve. V této souvislosti se někdy hovoří o triumfálním baroku, vyjadřujícím vítězství pravé víry a habsburské monarchie. Můžeme se setkat jak s přestavbami původně gotických chrámů v barokním slohu, v jejichž tvarosloví se projevují oba slohy (např. kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mladé Boleslavi),

tak s kostely postavenými čistě v barokním slohu. Barokní chrám často nemá obdélníkový (bazilikální) půdorys, ale jedná se o průnik geometrických obrazců, vytvářejících dynamickou a originální stavbu. Tento způsob staveb v našem prostoru dovedli k dokonalosti např. stavitelé Dientzenhofer či Santini.

V našem regionu patří k významným barokním kostelům kostel sv. Mikuláše v Horkách nad Jizerou, kostel sv. Jana Nepomuckého v Mladé Boleslavi, klášterní chrám a loreta v Kosmonosích, kostel sv. Petra v Bezně nebo kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi.

Klášter. S rekatolizací přichází do Čech nová vlna zakládání klášterů. Do našich zemí jsou uvedeny nové církevní řády (např. jezuité a piaristé), pro něž je třeba zřídit důstojné řeholní domy. Důležitá je zde role mecenášů z řad významných šlechtických rodů, kteří na svém panství zakládají nové kláštery a obdařují je pozemky a hospodářským zázemím. Šlechtické zakladatele klášterů nazýváme fundátory. Takto v regionu Pojizeří zakládají Valdštejnové klášter františkánů v Turnově, kapucínský klášter v Mnichově Hradišti a augustiniánský

klášter v Bělé pod Bezdězem. Velký piaristický klášter s gymnáziem zakládají v Kosmonosích Černínové (dnešní psychiatrická léčebna). Konečně v Lysé nad Labem zakládá František Antonín Špork klášter bosých augustiniánů.

Základní podoba klášterů se nemění, jedná se zpravidla o uzavřený komplex budov, soustředěných okolo rajskeho dvora, jejichž součástí je i klášterní chrám. Na rozdíl od středověku bývají však kláštery častěji stavěny uprostřed města, mniši už nežijí v naprostém odloučení od světa.

Zámek. Zámek je sídlem šlechty a slouží k pohodlnému životu a reprezentaci moci a bohatství. Zámky byly zároveň hospodářskou jednotkou, jejich součástí proto byly i sýpky, pivovary, konírny nebo manufaktury. Barokní zámky vznikly buď přestavbou původních renesančních sídel, nebo jsou postaveny jako nové stavby již v barokním slohu. Zámky často sloužily jako letní sídla, zimní měsíce trávili bohatí šlechtici v Praze nebo ve Vídni.

Jestliže renesanční zámek má zpravidla čtvercový půdorys kolem nádvoří, barokní zámek se otevírá a má podobu podkovy – hlavního křídla a dvou křídel bočních, uzavírajících tzv. čestný dvůr. Typickým představitelem tohoto druhu stavby je zámek v Bezně, Mnichově Hradišti či v Lysé nad Labem. Ve středu hlavního křídla zámku bývá ústřední prostor zámku – hlavní sál. Ostatní barokní zámky v regionu nalezneme v Krnsku, Kosmonosích, Luštěnicích nebo v Domousnici.

Zahrada. Okolo zámku je zahradní úprava, sloužící k rekreaci a k estetickým požitkům. Zahrady se podobají renesančním, důraz je stále kladen na symetrii a stříhané živé ploty s květinovými záhony. Avšak barokní zahrady jsou celkově rozlehlejší a velkolepější. Na zámek navazují čestným dvorem a umožňují pohled na stavbu. Součástí zahrady jsou vodní plochy (kašny a fontány) a zejména sochařská výzdoba. V zahradě bývá umístěna salla terrena – pavilon sloužící k odpočinku a hudebním koncertům. Barokní zahradu najdeme v Mnichově Hradišti a v Lysé nad Labem.

Zámek v **Kosmonosích**, postavený do současné podoby významným architektem Giovannim Alliprandim, byl centrem rozsáhlého panství hrabat Černínů z Chudenic. Zámek má čtyřkřídlovou dispozici s centrálním nádvořím. V objektu je dnes škola.

Zámek v **Lysé nad Labem** byl do barokní podoby vystavěn věhlasným hrabětem Františkem Antonínem Šporkem, který zámek obklopil rozsáhlou barokní zahradou, ve které se nachází jeden z nejucelenějších souborů soch, pocházejících většinou z dílny Matyáše Brauna. Součástí areálu se stal také klášter bosých augustiniánů, jehož budovy tvoří se zámek kompaktní celek. Zámek není bohužel veřejnosti přístupný, ale lze navštívit nádherné zahrady.

Pozdně barokní zámek v **Bezně** byl postaven po roce 1742 hrabětem Františkem Pachtou z Rájova. Má podobu polooválné budovy s bočními křídly, které uzavírají rozlehlý čestný dvůr. Za zámkem se nachází bývalá barokní zahrada, v níž nalezneme cenné plastiky z dílny Matyáše Brauna. Řada pozoruhodných soch je i v obci, s dalšími cennými památkami – kostelem s kostnicí a dvěma bývalými tvrzemi. Zámek není přístupný.

Příkladem méně honosného vesnického sídla je zámek v **Luštěnicích**. Z hlavní budovy vystupují čtvercové pavilony, které nahrazují funkci bočních křídel.

Dalšími barokními zámky v regionu jsou Dětenice, Loučeň, Krnsko, Březno, Domousnice, Bon Repos, Maníkovice a Malá Skála.

Kapucínský klášter s poutní kaplí sv. Anny v **Mnichově Hradišti** tvoří, podobně jako v Lysé, kompoziční celek se zámkem a zahradami. Strohé architektuře řádu kapucínů odpovídá klášterní kostel vlevo, avšak u kaple mohl být dán prostor barokní invenci. Vznikl tak působivý členěný štít s bohatou sochařskou výzdobou. V prostoru kláštera se dnes nachází lapidárium, do nějž byly svezeny ohrožené sochy ze Středočeského kraje a jehož návštěva je možnou součástí prohlídku zámku. Zajímavostí, která přitahuje řadu návštěvníků, je hrob slavného vojevůdce Albrechta z Valdštejna, jehož ostatky sem byly přeneseny roku 1782 z kartuziánského kláštera ve Valdicích.

Františkánský klášter v **Turnově** s kostelem sv. Františka Serfinského byl vystavěn v letech 1651-1655 Maxmiliánem z Valdštejna. Kostel byl po požáru upraven v empírovém slohu. K závěru lodi přiléhá novorománská věž.

Piaristický klášter s kolejí v **Kosmonosech** nechal postavit Humprecht Černín z Chudenic v roce 1670-1674. Konventu vévodí kostel svatého Kříže. Piaristé byly školský řád, součástí kláštera bylo tedy i gymnázium. Dnes budovy slouží jako psychiatrická léčebna.

Barokní epocha byla zlatým obdobím **šlechty**, která si stavěla na svých panstvích zámky a často cíleně proměňovala celou krajinu. Od Mnichova Hradiště k Doksům a k Turnovu tak vládli **Valdštejnové**, okolo Kosmonos **Černínové z Chudenic**, v Bezně **Pachtové z Rájova** a v dolním Pojizeří **Thurn-Taxisové** a **Šporkové**.

Valdštejnsko, dnes nenápadná hájovna v lesích u Bezdězu, známá spíše díky nedaleko stojícím sochám granátníků, bývalo jedním ze tří tzv. pavilónových loveckých zámků v Českých zemích. Lovecké pavilony stály seřazeny do kruhu okolo kaple a umělého pahorku, na němž byla besídka. Počátkem 20. století byly sešlé pavilony zbourány, až na jeden, který byl upraven na dnešní hájovnu.

Kostel Narození svatého Jana Křtitele v Lysé nad Labem, postavený podle projektu Františka Maxmiliána Kaňky, je cennou stavbou ve stylu tzv. dynamického baroka. Loď kostela je uprostřed je skoro čtvercová a na stranách jsou dvě obdélníkové prostory. Na kostelní zdi stojí galerie velmi hodnotných soch, některé pocházejí opět z díly Matyáše Bernarda Brauna.

Loreta v Kosmonosech je stavbou, která svým významem překračuje hranice regionu. Loretánské kaple bývaly kopií domu, ve kterém se narodila Panna Marie a který byl podle pověsti přenesen do italského Loretta. Lorety byly stavěny podle přísných pravidel. Plocha celé stavby, postavené začátkem 18. století Giovannim Alliprandim, je pokryta reliéfy s výjevy z života Panny Marie a postavami Sybil. Uvnitř se nachází kaple a místnost, kde se Marie narodila.

SOCHAŘSTVÍ

Barokní sloh používá k dosažení plného účinku velkého množství soch, které jsou umístěny v chrámech, jsou součástí architektury v nikách (výklencích) fasády, na okrajích střech, nad portály či na štítech domů a kostelů. Volná socha se stává součástí krajiny, která je doslova poseta sochami světců, zejména svatého Jana Nepomuckého, který se stal hlavním světcem českého baroka. Množství soch ve volné krajině je českým unikátem a nemá nikde jinde ve světě obdoby.

Na náměstích a návších bývá umístěn Mariánský sloup (jako např. v Mladé Boleslavi nebo v Turnově) nebo morový sloup (v Bakově nad Jizerou), vztyčovaný jako díkůvzdání za přežití morové epidemie. Zvláště bohatá je výzdoba barokních mostů.

Hlavním materiálem pro sochařské práce je v našem regionu pískovec. V interiérech se setkáváme s řezbářskými pracemi, případně s celými vyřezávanými oltáři. Sochy bývaly dříve polychromované (barevné), což si dnes

Socha svatého **Řehoře** v průčelní nise kostela v Horkách nad Jizerou. Jeho atributem je rošt – připomínka světcovi mučednické smrti.

v případě kamenných soch můžeme jen stěží představit.

Motivem většiny soch jsou svatí, zobrazovaní se svými typickými atributy, dle nichž můžeme jednotlivé světce rozeznat. Tak např. Jana Nepomuckého poznáme podle kříže v náručí, svatého Vavřince podle roštu v ruce, svatého Prokopa podle čerta u nohou nebo svatou Agátu podle uťatých prsou na podnosu. Na zámcích najdeme sochy s mytologickými motivy nebo v baroku populární alegorie lidských vlastností nebo např. ročních období.

V našem regionu se nachází celá řada velmi hodnotných soch, za což vděčíme zejména kosmonoské dílně rodiny Jelínků, jejichž sochy se nalézají v boleslavských kostelech a zejména jsou soustředěny v muzeu v loretě v Kosmonosích. Mnoho hodnotných soch lze spatřit v lapidáriu v klášteře u zámku v Mnichově Hradišti. Cenný soubor českého nejvýznamnějšího barokního sochaře Matyáše Bernarda Brauna a sochaře Ignáce Platzera se nachází v zámeckém parku v Lysé nad Labem. Braunovy alegorie ročních období zdobí též park v Bezně.

Morový sloup – náměstí v Bakově nad Jizerou

Chotětov – sousoší **svaté Trojice a Panny Marie**

Mariánský sloup v Turnově z dílny pražského sochaře Josefa Maxe. Roku 1848 byla socha pozlacená.

Reliéf Narození Ježíše z Lorety v Kosmonosích

Reliéf Smrti Panny Marie z Lorety v Kosmonosích

Svatý Prokop

Svatý Václav

Svatá Markéta

Sochařská dílna rodu Jelínků v Kosmonosích patří k pozoruhodným fenoménům českého baroka, a to jak kvalitou a rozsahem provedených prací, tak délkou doby, po níž byla dílna činná.

Zakladatelem dílny byl Václav Jelínek, který se již roku 1676 usadil na černínském panství v Kosmonosích, kde vznikla v souvislosti se stavbou zámku kolonie domků pro řemeslníky a umělce. Činnost dílny probíhala až do začátku 19. století.

Jelínkové se věnovali kamenosochařství, ale zejména řezbářství. Nejnadanějším členem rodu byl Josef Jiří Jelínek (1697 – 1776), jehož dřevořezby najdeme v kostelech v Kosmonosích, Bakově nebo Březně, avšak s díly Jelínků se setkáme prakticky v celém prostoru na sever a východ od Prahy.

V prostorách kosmonoské Lorety je dnes galerie s restaurovanými pracemi dílny Jelínků.

Svatý Petr a Pavel

Svatá Agáta

Černá Madona

Svatý Jan Nepomucký

Svatý Jan Nepomucký

Lapidárium v Mnichově Hradišti

M. B. Braun – Perseus

Zámecká zahrada v Lysé nad Labem tvoří se svým souborem soch jednu z největších galerií barokního umění, svým významem srovnatelnou s daleko známějším celkem alegorických soch ctností a neřestí v Kuksu. Základy okrasné zahrady - libosadu položil roku 1696 osvícený hrabě František Antonín Špork, stavitel špitálu v Kuksu. Do rozsáhlé francouzské barokní zahrady byly postupně umisťovány soubory alegorických soch, pocházejících z různých autorských dílen. Najdeme zde tak alegorie dvanácti měsíců, čtyř ročních dob (tyto pocházejí s určitostí z Braunovy dílny), čtyř živlů, čtyř tehdy známých světadílů, alegorii dne a noci a dále řadu soch s mytologickými výjevy. Podobně rozsáhlý soubor alegorických soch pravděpodobně nevznikl nikde jinde v Evropě, slavné zahrady ve Versailles mají jen alegorie měsíců. V zahradě, místě určeném k uvolnění a zábavě, nejsou žádné sochy s náboženskou tematikou, pro ty byl vyhrazen prostor u nedalekého městského kostela.

Zahrada je členěna pravidelně a přísně symetricky. Centrální průhled k zámku, lemovaný stříhanými živými ploty z habru, je vyhrazen alegoriím měsíců, ostatní sochy jsou umístěny v parteru před zámeckou budovou. V pozdějších staletích byl v okolí parku založen ještě rozsáhlý anglický park, který je dnes ovšem zpustlý.

Sochy na zdi u kostela představují církevní otce a bývají považovány za umělecky nejhodnotnější, zejména socha svatého Jeronýma, s lebkou v ruce pohlížejícího k nebesům v okamžiku náboženské extáze. Jedná se o jednu z vůbec nezdařilejších soch mistra českého baroka M. B. Brauna.

Lysá nad Labem – pohled do zahrady od zámku

Zpětný pohled hlavní osou k zámecké budově

Alegorie měsíců – **Prosinec**

Alegorie měsíců – **Duben**

Alegorie ročních dob -**Zima**

Alegorie živlů – **Vzduch**

Lysá nad Labem – svatý **Jeroným**

Lysá nad Labem – svatý **Ambrož**

MALÍŘSTVÍ

Barokní malířství je dynamické, plné pohybu a exaltované zbožnosti. Typickými motivy jsou výjevy náboženské, zobrazující život světců a Ježíše. Avšak objevují se také motivy z antické mytologie a portréty šlechticů. Barokní malířství často můžeme označit jako naturalistické – zobrazení utrpení, mučednictví nebo zármutku je pro dnešního člověka až přehnaně sugestivní, zvláště jsou-li obrazy doplněné obvyklou stafáží andělů a postav vznášejících se mezi mraky na obloze.

Malířství baroka často pracuje s iluzivností, například malba umístěná v klenbě kostela vyvolává dojem, že prostor klenbou nekončí, ale pokračuje do nebe. Podobně v zámeckých sálech najdeme na stěnách namalovaná falešná okna, dveře, nebo dokonce muzikanty. Člověk v takových prostorech znejistí a ztrácí přehled, co je reálné a co je hříčkou

Václav Vavřinec Reiner – Korunování sv. Jana Nepomuckého Pannou Marií

umělce a stavitele.

V našem regionu můžeme spatřit několik velmi cenných obrazů od našich předních barokních malířů. V první řadě je to oltářní obraz Korunování svatého Jana Nepomuckého od Václava Vavřince Reinera v boleslavském kostele na Náměstí republiky. Obraz byl do kostela přenesen ze zrušeného klášterního kostela v Lysé nad Labem a představuje sv. Jana v charakteristické bílé rochetě, nad nímž se vznáší Panna Marie s anděly, z nichž jeden klade na světce hlavu korunu s pěti hvězdami – symbolem Janova mučednictví. Stejný malíř namaloval nástropní malby s mytologickými výjevy v sále zámku Neuberk. Ve venkovském kostele v Dolním Slivně se nachází oltářní obraz Kalvárie od neméně slavného malíře Petra Brandla.

Další oltářní obraz, z dílny malíře Jana Kryštofa Lišky, se zobrazuje Tří králů, sv. Josefa a Jana Křtitele, nalezneme v klášterním kostele v Mnichově Hradišti. Cenné nástropní fresky od Jana Hagera jsou v kostele v Bezně.

Jan Krištof Liška – Oltářní obraz svatých Tří králů, sv. Josefa a Jana Křtitele

Petr Brandl – Ukřižování

Salla Terrena v Mnichově Hradišti – malby v interiéru

KLASICISMUS A HISTORIZUJÍCÍ SLOHY

19. STOLETÍ

Baroko bylo posledním evropským uměleckým slohem, který se projevoval jednotně ve všech oborech umění a rozšířil se po celém kontinentu. V období 19. století se začíná vývoj zrychlovat a umělecké slohy se rychle střídají, což znemožňuje obecnou charakteristiku epochy.

Sledované období počíná osvícenstvím a francouzskou buržoazní revolucí a končí nástupem secese na počátku století dvacátého. Pro dané období je určující ústup pozic šlechty a církve a vzestup měšťanstva s podnikatelskými zbohatlíky. Ovšem nové společenské vrstvy nejsou schopny vytvořit nový umělecký sloh, který by dokázal reprezentovat nabyté postavení, a obracejí se do minulosti, odkud čerpají inspiraci pro své stavby. V rychlém sledu tak evropská architektura zopakuje motivy předchozích uměleckých slohů, aby teprve na počátku 20. století mohlo přijít něco od základu nového – secese a funkcionalismus.

Koncem 18. století se o slovo přihlásil klasicismus, čerpající inspiraci z umění antiky, následovaný slohem novorománským, novogotickým, novorenesančním a nakonec novobarokním (či dokonce novorokokovým).

KLASICISMUS

Klasicismus vzniká v období napoleonských válek ve Francii a usiluje o obnovu architektury antického Říma. Na rozdíl od barokní dynamičnosti a uvolněnosti se uplatňuje snaha o jednoduchý tvar a harmonickou krásu. Architektura je založena na rozumové úvaze, stavby jsou přísně symetrické a účelové. Dominující barvou je bílá a stavby obecně působí střízlivým a uměřeným dojmem.

Druhy klasicistických staveb:

Zámek. V souvislosti se zmíněným ústupem šlechty nesetkáme s mnoha stavbami zámků ve stylu klasicismu. K nejvýznamnějším bude u nás patřit zámek Kačina u Kutné Hory, inspirovaný antickou architekturou, s tympanonem a sloupy. V regionu Pojizeří se nachází klasicistický zámek v Josefově Dole u Mladé Boleslavi. Taktéž barokní zámek v Kosmonosích byl přestavován ve stylu klasicismu, tato přestavba však nebyla dokončena.

Kostel. Také kostelů najdeme v našich zemích jen málo, k nejvýznamnějším patří dnešní Palác u Hybernů na Náměstí Republiky v Praze. Čistě klasicistní stavbu kostela máme v Kněžmostu, pozoruhodném městečku s mnoha památkami z 18. století.

Městský dům. V souvislosti se zmiňovaným vzestupem měšťanstva jako sociální třídy se objevuje nový typ stavby – městský nájemní dům. Takový dům je několikapatrový, do ulice je obrácen podélně a ne štítem, jako je tomu u domů renesančních, a nachází se v něm vícero bytů. Ze dvora je opatřen pavlačemi.

Kněžmost – klasicistní **portál** měšťanského domu

Radnice v Kněžmostu z roku 1872 s věžičkou s hodinami. Typická maloměstská radniční stavba.

Hrobka z Turnova. Nákladné hrobky již nejsou výsadou šlechty, ale zřizují si je i bohatí měšťané.

Kněžmost – kostel sv. Františka z let 1838-41 je slohově čistou klasicistní stavbou s charakteristickou tupě ukončenou věží a průčelím členěným dvěma páry pilastrů a trojúhelníkovým štítem.

Mcery – klasicistní zámek z počátku 19. století získal svou nezvyklou podobu po stržení západního křídla. Byl vystavěn Valdštejnů a později připojen k dobrovickému panství Thurn – Taxisů. V zámku, obklopeném anglickým parkem, je dnes luxusní pětihvězdičkový hotel Chateau Mcery a zahradníka tam dělá Honza Ulbrichů.

NOVOGOTICKÝ A NOVOROMÁNSKÝ SLOH

Zemí původu novogotického slohu je Anglie. Novogotický sloh souvisí s romantismem a jeho zájmem o středověk, staré legendy a rytířství. Je to zároveň období probouzejícího se národního hnutí, kdy se evropské národy obrací do své minulosti a hledají v ní inspiraci pro přítomnost.

Novogotický sloh se v našich zemích uplatnil velmi hojně, památek u nás nalezneme celou řadu. K významným zámeckým stavbám patří populární zámek v Hluboké nad Vltavou, dále zámek v Lednici nebo v Hrádku u Nechanic. Novogotických kostelů bylo postaveno velké množství, nejen v Praze (Vinohrady, Holešovice), ale také ve venkovských oblastech, zejména v německy mluvícím pohraničí. Typické štíhlé a vysoké věže se tak staly součástí krajiny Podkrkonoší nebo Jizerských hor.

V Pojizeří nalezneme dvě velmi významné památky novogotického slohu.

První z nich je monumentální a starobyle působící chrám Narození Panny Marie v Turnově, který patří k největším novogotickým stavbám v Evropě. Další památkou je rozlehlý zámek v Sychrově, postavený ve stylu anglické gotiky.

Novorománský sloh se nevyskytuje zdaleka tak často, můžeme se s ním setkat u kaple při zámku v Niměřicích.

19. století je zlatým věkem **zahradního umění**. U zámků vznikají rozlehlé parkové úpravy, na jejichž založení neváhají šlechtici vynakládat závratné částky peněz.

Parky období romantismu se zásadně liší od zahrad renesančních a barokních. Předlohou se stávají parky v Anglii, proto tyto zahrady nazýváme anglický (nebo krajinářský) park. Je opuštěn princip symetrie, parky napodobují přírodu, inspirují se volnou krajinou a lesem. Stromy a keře se již nestříhají do pravidelných forem a nechávají se růst, aby vytvořily mohutné koruny. Zahradníci přivážejí cizokrajné dřeviny z celého světa, které obzvlášťují svou exotičností. Taktéž se šlechtí různé kultivary, vynikající barvou listů nebo tvarem koruny.

V parcích je umístěna řada pavilonů, sloužících k odpočinku a hostinám. Pavilony jsou různě tematizovány, obvyklý bývá např. čínský pavilon, antický chrám nebo poustevnická jeskyně.

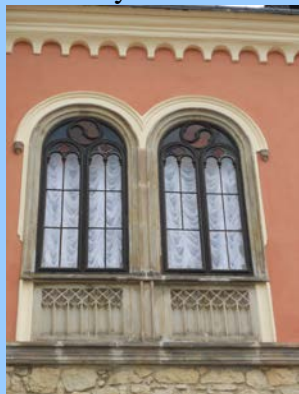
Kromě zámeckých parků se začínají objevovat i parky městské, nejprve v lázeňských městech a později i jinde.

K nejvýznamnějším krajinářským parkům patří Lednicko-Valtický areál na jižní Moravě, zámek Veltrusy nebo Krásný Dvůr u Podbořan. V našem regionu je nejcenějším parkem Sychrov, rozkládající se okolo významného novogotického zámku. Další parky najdeme na Hrubém Rohozci, v Mnichově Hradišti, v Benátkách nad Jizerou nebo v Lysé nad Labem.

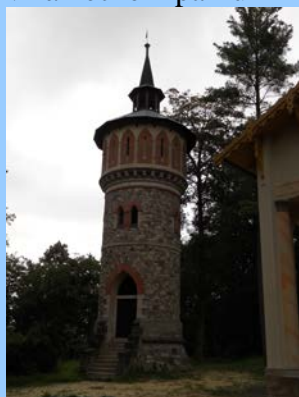
Chrám Narození Panny Marie v **Turnově** byl postaven na místě dřívějšího dominikánského kláštera v roce 1825 podle projektu architekta J. Hausknechta. Kostel se řadí k největším novogotickým stavbám v Evropě. V chrámu je novogotický oltář, vykládaný polodrahokamy z Turnovska. Za kostelem se nachází velký hřbitov s řadou hodnotných náhrobků.

Novogotické **okno**
s barevnými kružbami

Rozhledna
v zámeckém parku

Zámek **Sychrov** byl do své současné podoby přestavěn v duchu romantické novogotiky v letech 1847-1872. Majiteli zámku byli Rohanové, francouzský vysoce postavený rod spřízněný s královskou rodinou. Francouzský král zde dokonce pobýval. Zámecké interiéry jsou proslulé zejména řezbářskými pracemi Petra Buška. Zámek je obklopen rozsáhlým krajinářským parkem s řadou cenných cizokrajných dřevin.

V parku na Sychrově lze najít tzv. **rohanův buk**, zvláštní červenolistý kultivar se zubatě vykrajovanými listy, který vyšlechtil zahradník Vojtěch Mašek v Turnově a věnoval jej knížeti Rohanovi. Z jiných zajímavých dřevin v parku najdeme např. jinan dvoulaločný, liliovník tulipánokvětý, sekvojovec obrovský nebo platan východní.

Umělá zřícenina Arthurův hrad uzavírá příčnou parkovou osu a tvoří bránu do parku. Umělé zříceniny jsou typickou stavbou období romantismu.

Kolonáda uzavírá průhled od zámku přes centrální palouk. Z kolonády se nabízí nádherný výhled na zámek, slouží k odpočinku při procházkách parkem.

Pantheon **Vranov** v Malé Skále je zvláštním souborem staveb a romantických prvků. Pantheon byl vybudován na výrazném skalnatém hřebtu nad údolím řeky Jizery textilním podnikatelem Františkem Römischem. Ten nechal ve zříceninách hradu postavit řadu mohyl a pomníků, oslavujících významné spisovatele, panovníky a válečníky. Areálu dominuje kapli připomínající novogotický letohrádek z roku 1825.

Novorománskou kapli v **Niměřicích** nechala postavit roku 1864 hraběnka Marie Isabela Thurn-Taxisová. V kapli byla umístěna socha Bohorodičky od Václava Levého, dnes v Národní galerii.

Nová **vodárenská věž** v Mladé Boleslavi byla vystavěna v novorenesančním slohu roku 1894. Svému účelu přestala sloužit v 60. letech a dnes jsou v ní kanceláře.

NOVORENESANCE

K rozvoji novorenesance dochází v druhé polovině 19.stol. a své vzory hledá v rané italské renesanci. Novorenesance se stává slohem měšťanstva jako nově nastupující třídy, která zbohatla v raném období evropského kapitalismu. Novorenesanční stavby mohou, na rozdíl od výstřední a stavebně náročné novogotiky, splnit požadavek účelnosti a praktičnosti.

Novorenesance se tedy logicky uplatňuje hlavně u městských staveb, jako jsou radnice, spořitelny, divadla nebo školy. Lze říci, že většina činžovních domů, postavených koncem 19. století (např. pražské Vinohrady), je ovlivněna novorenesančním slohem.

Významnými stavbami jsou v Praze např. Národní divadlo, Rudolfinum nebo Národní muzeum. Ojedinělou sakrální stavbou ve stylu novorenesance je bazilika svatého Václava na Smíchově.

U nás nalezneme celou řadu novorenesančních staveb v Mladé Boleslavi, zejména novou radnici s vyhlídkovou věží. V Turnově je pozoruhodná budova městské spořitelny na náměstí. Přestože se tento sloh týkal takřka výhradně měšťanských staveb, setkáme se s ním výjimečně i u šlechtických sídel, jako například na zámku ve Skalsku.

NOVOBAROKO

Posledním z historických slohů bylo novobaroko, které se ovšem neuplatnilo zdaleka v takové míře jako novorenesance. Některé stavby vědomě napodobují dekorativní bohatost rokoka, proto u nich hovoříme o novorokoku.

Významnou novobarokní stavbou v Praze je Strakova akademie, dnešní sídlo české vlády, nebo Kramářova vila, rezidence předsedy vlády. V Mladé Boleslavi byla postavena novobarokní rozlehlá budova gymnasia.

MALÍŘI OBDOBÍ ROMANTISMU V POJIZEŘÍ

Romantismus se v malířství projevil zvláště silně. Malíři se obrací k slavné minulosti svého národa, zobrazují velké události historie. V dramatičnosti zobrazovaných výjevů se odráží citový neklid tvůrce, místo idealizované krásy se setkáváme s bojem, krutostí a bouří. Hlavním malířským žánrem období romantismu je krajinomalba, krajina je často dramatická, potměšlá, stromy ohýbané vichřicí, v horských výjevech se objevují vodopády.

Pozoruhodný obraz spjatý s národním obrozením nalezneme v Muzeu Českého Ráje v Turnově. Jedná

Budova městské **spořitelny** je novodobou dominantou náměstí v Turnově. Novorenesanční sloh měl dodávat bankovním a úředním budovám zdání solidnosti a důstojnosti.

Novobarokní budova mladoboleslavského **gymnázia** věrně napodobuje tvarosloví barokních paláců.

se o plátno **Pobytí Sasíků pod Hrubou Skálou** od **Mikoláše Aleše**, které se se svými rozměry 10x8,5 metru řadí mezi největší obrazy na světě. Na obraze je znázorněna legendární bitva, v níž podle Rukopisu královédvorského měli Češi porazit saskou armádu.

Jiným významným malířem spjatým s naším krajem byl **Hugo Ullik** (1838-1881), autor mnoha pohledů na české hrady. Na jeho obrazech nalezneme Bezděz či Trosky, svými malbami také vyzdobil soukromou čekárnu hrabat Valdštejnů na nádraží v Doksech.

Jedním z nejvýznamnějších krajinářů 19. století byl rodák z Kosmonos **Alois Bubák** (1824-1880). Bubák čerpal inspiraci svými cestami do Krkonoš či do Alp, ve svých dílech však zobrazuje většinou krajinu českou. Jeho obrazy jsou typické svou dramatičností, lidské postavy na nich buď zcela chybí, nebo jsou jen nepatrné, kompozici často dominují staré stromy nebo rozeklané hory. V našem regionu namaloval obrazy **Pohled na Krkonoše od Mladé Boleslavi** nebo **Krajina po bouři**, se zobrazením hradu Zvířetice.

Mikoláš Aleš – Pobytí Sasíků pod Hrubou Skálou

Alois Bubák – Z pískovcových skal na Jizeře u Turnova

LIDOVÉ UMĚNÍ

S lidovým uměním se setkáme zejména ne venkově. Region Pojizeří se rozkládá mezi dvěma na lidové umění velmi bohatými oblastmi – Českým rájem a Kokořínskem. Krajina horního Pojizeří přechází v podhorské oblasti, opět velmi hodnotné na lidovou architekturu. Velké množství zachovaných památek na českém venkově vděčí za svou existenci do značné míry ryze českému fenoménu – chalupářství. Tzv. chalupy neslouží k trvalému pobytu a proto v nich nejsou kladeny velké nároky na komfort a rekonstrukce bývají prováděny v autentickém duchu.

K záchraně architektonického dědictví českého venkova byly zřízeny vesnické památkové zóny a rezervace, v nichž je kladen zvýšený důraz na zachování původní podoby osídlení. V regionu středního Pojizeří jsou památkové zóny ve vsích Kluky, Skalsko, Loukov, Střehom a zvláště hodnotná Víška. V horním Pojizeří je hodnotný soubor staveb venkovského charakteru v Železném Brodě.

Vesnické stavby vždy vycházejí z daných zeměpisných podmínek a hospodářských podmínek a způsob staveb je také značně ovlivněn dostupností stavebních materiálů.

VESNICE A JEJICH TYPY

Zejména střední a dolní část námi vytýčeného regionu, tedy vlastní Mladoboleslavsko, patří k území, které bylo kolonizováno již v raném středověku. Na staré založení poukazují románské a gotické památky, hojně se vyskytující v našem regionu. Sídlní síť je tedy velmi starého původu a dodnes se zásadně neproměnila.

Podle uspořádání domů ve vesnici rozeznáváme dva základní typy vsí – návsní a lánovou. Vesnice s okrouhlou návší, uprostřed níž se nachází zpravidla kaplička nebo zvonice, nazýváme **okrouhlice**. Zejména na Nymbursku se setkáme s vesnicemi s velkými obdélníkovými návsemi, které napodobovaly městská náměstí. **Lánové vsi** bývají podélné a neuspořádané, často až několik kilometrů dlouhé, a jsou typické pro podhorské oblasti, kdy byla sídla zakládána v údolích podél potoků. Lánové vsi jsou většinou německého původu.

Vesnické stavby vždy vycházejí z daných zeměpisných podmínek a hospodářských podmínek a způsob staveb je také značně ovlivněn dostupností stavebních materiálů. Rozlišujeme tak krajinné typy, které se od sebe často dost výrazně liší. Ve středním Pojizeří se setkáme s velkými a bohatými statky, většinou zděnými. Na východ od Jizery jsou stavby velmi skromné, stavěny z dubových trámů. Na severu regionu jsou chalupy dřevěné, zpravidla roubené, architektonicky již lužického typu.

V průběhu 19. století převládá jako stavební materiál stále více dřevo, což je způsobeno nedostatkem dřeva a protipožárními opatřeními.

Typickou okrouhlicí jsou **Byšičky**, i když se jedná o vesnici pozdního založení – byla založena roku 1717 hrabětem Šporkem.

VESNICKÉ STAVBY

Zemědělská usedlost.

Statek má zpravidla ustálenou podobu. Usedlost je obývána bohatšími obyvateli, kteří mají na rozdíl od tzv. chalupníků dostatek zemědělských pozemků pro užití. Hospodářský dvůr, kolem něhož jsou soustředěny jednotlivé budovy, je zpravidla trojstranný, přičemž zadní část je uzavřena stodolou. K návsi či komunikaci je usedlost obrácena štítem obytného stavení – nejvýstavnější částí domu. Pojizerský dům bývá vpředu roubený, v zadní části jsou zděné chlévy a stáje,

patro je pak roubené (případně hrázděné) celé. Komunikaci mezi jednotlivými místnostmi umožňuje v přízemí kamenné zápraží a v patře pavlač.

Naproti hlavní obytné budovy bývá **sýpka** (špýchar), sloužící k uskladnění obilí. Sýpky byly podle zámožnosti usedlosti patrové nebo přízemní a mohly být roubené, hrázděné nebo i zděné.

V pozdějším období se součástí statků stává **výminek** – obydlí pro staré rodiče, kam se odstěhovali po předání hospodářství potomkům.

Chlévy a **maštale** (chlévy pro koně) byly kamenné a často bývaly nejpečlivěji postavenou částí statku – na zdraví dobytka závisela obživa obyvatel. Zdivo chlévů je často z důvodů tepelné izolace překvapivě masivní.

Vstupem do areálu usedlosti byla **brána**, často z reprezentativních důvodů nádherně zdobená. Selské brány přejímají barokní architektonické rysy, které se drží až hluboko do 19. století – hovoříme tak o tzv. selském baroku.

Stodola je největší budovou statku. Sloužila k uskladnění sena a slámy. Ve stodole se také skladovaly obilné snopy, které se mlátily v zimě v centrální části stodoly – na humnech.

TYPICKÉ ARCHITEKTONICKÉ PRVKY LIDOVÉ ARCHITEKTURY

Střecha byla původně buď došková nebo šindelová. Došková střecha se vyráběla ze slámy zvláště vyšlechtěných odrůd obilí s pevným a dlouhým stvolem. Šindele se vyrábějí ze štípaného smrkového nebo modřínového dřeva. Destičky z ručně

Dlaskův statek z roku 1716 v **Dolánkách u Turnova** je typickou ukázkou pojizerského domu. Jedná se o rozsáhlé stavení s hospodářskou částí, dlouhou podélnou pavlačí a bohatě zdobenou lomenicí. Součástí areálu je samostatně stojící stodola. V domě hospodařil sedlák Josef Dlask, významný písmák. Dnes je statek s expozicí venkovského života přístupný pro veřejnost.

Došková střecha

štípaného šindele se překládají přes sebe a mají životnost až padesát let. V podhorských oblastech, zejména kolem Železného Brodu, jsou běžné střechy z břidlice, deskově se odlučujícího kamene.

Roubení. Roubené stěny byly původně nejčastější stavební technikou výstavby domů. Roubení se vytváří z opracovaných dřevěných trámů, které jsou v rozích začepovány. Prostor mezi trámy byl vymazán hlinou s plevami, vzniká tak charakteristický pruhovaný rytmus dřevěných lidových staveb. Vymazávání spár mezi trámy bylo činností natolik specifickou, že se jí věnovali tzv. mazači, kdysi samostatné povolání. Trvanlivost dřeva byla zvýšena nátěrem volskou krví.

Hrázdění. Hrázděné stavby jsou typické pro Německo a severní Evropu. Z opracovaných trámů byla nejprve vytvořena kosterní konstrukce domu a prostory mezi trámy, které neměly nosnou funkci, byly vyplněny mazanicí (hlinou s plevami), vepřovicemi (nepálenými cihlami z hlíny) nebo pálenými cihlami. V našem regionu jsou hrázděné stavby méně obvyklé, častěji se s nimi setkáme v příhraničních oblastech na severu nebo v západních Čechách.

Pavlač je zastřešená vnější chodba probíhající v patře podél zdi domu. Sloužila ke komunikaci mezi jednotlivými místnostmi v patře domu. Pavlače jsou typickým stavebním prvkem pojizerského domu.

Lomenice je zpravidla trojúhelníkový průčelní štít domu, který byl často zdobený z různě vyřezávaných prken. Lomenice měla reprezentativní funkci a dávala naodiv majetnost statkáře. Je to jedno z mála míst na venkovském domě, kde převládá estetická funkce nad prostou účelovostí. V oblasti horního Pojizeří se k výzdobě lomenic používala také různě barevná břidlice.

Brána do dvora statku byla stavebním prvkem, na který se soustředila velká pozornost statkářů. Bránou se stavení otevírá k návsi, k veřejné komunikaci, proto byl na její provedení kladen velký důraz. Architektura bran často napodobovala tvarosloví barokní architektury, včetně sochařských a štukových prvků nebo věžiček. Původní funkcí brány byla ovšem ochrana dřevěných vrat – tvořila vlastně jakousi stříšku, chránící vrata před deštěm.

Okna byla původně malá, z důvodu zamezení úniku tepla. Až později, v souvislosti se snadnějším

Hrázděná konstrukce

Roubené průčelí Dlaskova statku s bohatě zdobenou lomenicí

Brána Dlaskova statku

dostupností tabulového skla, se okna zvětšují. Okna na venkovských stavbách jsou vždy dělená na menší tabulky a jsou dvoukřídlá. Okolo oken jsou zejména u zděných staveb ozdobné šambrány. Nad okny roubených chalup bývají profilované trámy, připomínající římsy.

Roubený **špýchar** s lomenicí a pavláčkou v Dolánkách. Špýchary stály na vysoké podezdívce z důvodu zamezení přístupu hlodavců a měly jen malá nebo vůbec žádná okna.

Sdružená okna – Dolánky

Kopicův statek u Kacanov je krásným příkladem roubené usedlosti pojizerského typu. Vojtěch Kopic vytesal v okolních roklích řadu reliéfů s náměty z českých dějin. Tento sochařský soubor je ukázkovým příkladem lidového naivního umění.

Maškův statek v Příšovicích – mohutná usedlost pojizerského typu

Jiří z Poděbrad – reliéf od Vojtěcha Kopice

HORKY NAD JIZEROU

Na závěr pracovního sešitu se seznámíme s památkami, které se nacházejí v našem bezprostředním okolí, a sice s budovou zámku, v níž sídlí naše škola, a s budovami kostela a kaple v obci.

Zámek Horky nad Jizerou sice nevyniká historickými či architektonickými hodnotami, ale díky své dominantní poloze na ostrohu nad údolím řeky Jizery a šťastnému doplnění o stavbu kostela svatého Mikuláše, tvoří velmi působivý soubor staveb, výrazně obohacující krajinu dolního Pojizeří. V zámeckém areálu nalezneme řadu architektonických prvků, které již známe z předešlého výkladu, pojďme se tedy s nimi na závěr seznámit.

Zámek

Zámek v Horkách nad Jizerou stojí na místě dávného osídlení ve výhodné poloze nad údolím řeky Jizery. Obce Brodce a Horky byly kdysi spojené, vlastní osídlení se nacházelo na místě dnešních Brodců a v místě nazývaném „horky“ stála opevněná tvrz. Jak svědčí název Brodců, v místě byl odpradáвна brod přes řeku Jizeru a vlastním účelem tvrže byla pravděpodobně ochrana tohoto brodu a přes něj vedoucí stezky.

V jádru současné budovy zámku je skryto vrcholně gotické a renesanční zdivo. Nejstarší a historicky nejhodnotnější částí stavby je pozdně gotická věž, která byla vystavěna někdy na konci 15. století kameníkem Staňkem z Menšího města Pražského pro tehdejšího majitele zámku Václava Klusáka z Kostelce. Tento Klusák ovšem zapomněl Staňkovi za stavbu zaplatit a následoval desítky let se táhnoucí soudní spor, díky němuž se dochovalo i jméno stavitele. Kromě věže patří k nejstaršímu jádru zámku také severní křídlo, zejména prostory dnešní kuchyně.

Počátkem 16. století, za vlády rodu Vančurů z Řehnic, byla tvrz rozšířena a přestavěna na renesanční zámek. Renesanční stavba zámku se zhruba kryje se severní křídlem, tedy s budovou dnešního internátu a jídelny. Roku 1561 se panství Horky stává

Horky nad Jizerou – letecký pohled

Věž zámku byla za barokní přestavby opatřena stanovou střechou s lucernou a věžními hodinami.

Barokní okno zámku s jednoduchou šambránou

Bosované nároží věže zámku. Původní pískovcové nárožníky byly nahrazeny bosáží vyvedenou v omítce

Zazděná příkládací dvířka kamen v chodbě prvního patra

majetkem rodu Kaplířů ze Sulevic. Kaplířům bylo ovšem panství po bitvě na Bílé hoře pro účast na protihabsburském povstání odňato a novými majiteli se až do roku 1738 stává ze saské Lužice pocházející rod Hartmanů z Klarštejna.

Za Hartmanů z Klarštejna došlo k poslední zásadní přestavbě zámku. Je vybudováno nové, východní křídlo v barokním slohu a ostatní budovy včetně věže prošly rovněž barokní úpravou. Objekt tak získává dnešní podobu dvoukřídlového barokního zámku, uzavírajícího nádvoří, které je ze zbývajících stran ohraničeno zdí a ozdobnou branou. V blízkosti zámku byl zřízen barokní špitál pro přestarlé a nemocné osoby z horeckého panství.

V pozdějších letech se majitelé panství často střídali. Bohužel se do dnešních dnů nedochovalo hodnotné vnitřní vybavení zámku, včetně rozsáhlé galerie 107 obrazů z období od poloviny 18. do poloviny 19. století, s řadou portrétů hraběcích rodin Clam-Gallasů a Nostitz-Rienecků. Rovněž se nedochoval hodnotný empírový nábytek, který byl součástí interiérů.

Barokní východní křídlo zámku stojí na vyvýšenině mohutných sklepních prostor

Roku 1830 byl v okolí zámku založen rozsáhlý park, který se rozkládal na terasách pod zámkem a v blízkosti Jizery na údolních nivách, v místech dnešního sportovního areálu. Z hodnotného parku se dodnes zachovalo jen několik soliterních okrasných stromů v místě parkového cvičiště pro koně. Posledním majitelem zámku se po bankrotu šlechtického rodu Nostitz-Rienecků stává roku 1933 ředitel pražské exportní společnosti Josef Hégr. Po vyvlastění zámku po roce 1948 bylo v jeho prostorách zřízeno zemědělské učiliště a potřebám školství budova slouží do dnešních dnů.

Sochy sv. **Františka Xaverského** a sv. **Nothburgy**, poskytující z košíku dítěti chléb, byly dříve součástí výzdoby panského pivovaru v dolní části obce.

Ořešák stříbrný (*Juglans cinerea*) – pozůstatek **zámeckého parku**

Prolamovaná římsa s pilastry v průčelí kostela

Cibulovitá věž kostela sv. Mikuláše

Kostel svatého Mikuláše

Celkové panorama Horek nad Jizerou je neodmyslitelně spjato s výstavnou dominantou kostela svatého Mikuláše, který nechal vystavět v letech 1723-1738 František Mikuláš Hartmann z Klarštejna.

Nejstarší zmínky o kostele v Horkách pocházejí z roku 1357, avšak o tomto kostele nejsme ani schopni říci, kde stál. Autorem současného kostela byl Mikuláš Rossi, mladoboleslavský stavitel italského původu. Kromě architekta se nám ve smlouvách zachovala i jména ostatních umělců a řemeslníků, z nichž se vyjímá autor tří oltářních obrazů, pražský malíř Jan Kajetán Mons, a ovšem zejména jméno slavného sochaře Matyáše Brauna, autora tří oltářů, kazatelny a několika soch. V první řadě účast Braunova činí z horeckého kostela památku prvořadě úrovně, byť současný stav tomu neodpovídá.

Kostel je typickou barokní stavbou obdélníkového půdorysu s průčelím členěným pilastry, s dvoupatrovou cibulovitou věží ve štítu. Na bočních stranách prolamovaného štítu jsou pískovcové pyramidky. V průčelních nikách jsou umístěny sochy sv. Vavřince, sv. Šebastiána a sv. Mikuláše.

Hlavní oltář, v současné době bez výzdoby, uložené po dobu rekonstrukce v depozitáři, byl zdoben sousoším Svaté Trojice a sochami sv. Víta a sv. Václava z dílny

M. Brauna a oltářním obrazem sv. Mikuláše od J. K. Monse. Boční oltáře byly rovněž bohatě zdobeny sochami světců a puttů - andílků. Kazatelna se sochami Čtyř evangelistů je vyzdobena reliéfem Křtu Páně. Socha svatého Jana Nepomuckého na zpovědnici nese rovněž znaky braunovské školy. Součástí chrámového inventáře je i cínová křtitelnice z roku 1575 s reliéfním výjevem Kristova křtu. Na kruchtě se nachází varhany, zhotovené Jiřím Dvorským z Prahy.

Okolo kostela se prostírá bývalý hřbitov s kostnicí, postavenou současně s kostelem. Ke kostelu vede ze vsi dlouhé schodiště, které bývalo ukončeno dřevěnou brankou s dodnes zachovanými, ale silně poškozenými sochami Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého. Schodiště bylo lemováno dnes ještě částečně zachovanými pískovcovými balustrádami.

Kazatelna z dílny M. Brauna

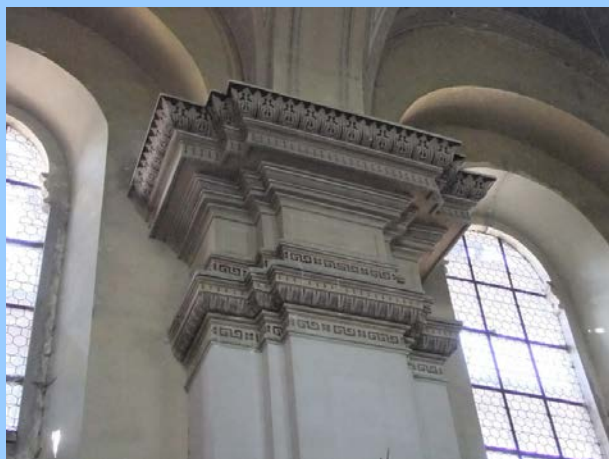
Hlavní oltář

Kostelní kruchta (kůr) s varhanami

Římsovité hlavice pilastru v interiéru kostela

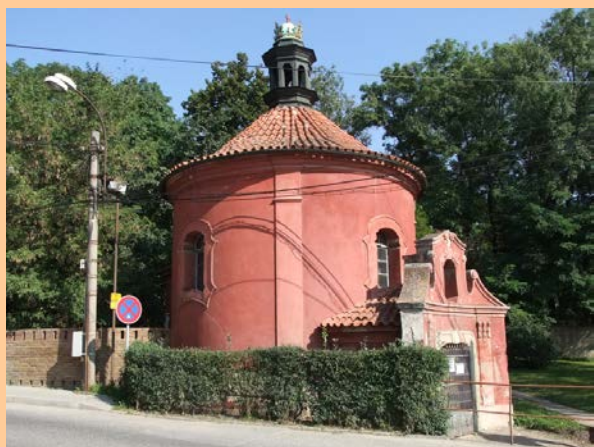
Balustrády lemující schodiště

Kaple Narození Páně

Pozdně barokní kaple byla zřízena roku 1762 místním farářem Františkem Rüppelem, jemuž se nechtělo každý den šlapat do schodů ke kostelu. Je to rotundovitá stavba s centrálním půdorysem a přistavěnou předsíní. V interiéru kaple je oltářní obraz Narození Páně z 1. poloviny 19. stol. Vršek věžičky je ozdoben korunou.

Kaple Narození Páně – celkový pohled

Socha sv. Mikuláše v průčelní nise kostela

Barokní okno kazulovitého tvaru – kaple Narození Páně

Ještě v první polovině minulého století by výčet památek v Horkách zámek, kostelem a kaplí zdaleka nekončil. V obci se nacházel hodnotný barokní pivovar se sladovnou, fara a špitál. V Brodcích byl postaven cukrovar, k němuž byla zřízena železniční vlečka z nádraží v Chotětově, která byla vedena skrz budovu sladovny tunelem. Z těchto staveb se do dnešní doby nezachovalo nic. Jen železniční most, uvedený na seznamu technických památek, dodnes připomíná průmyslový rozkvět Horek, spjatý s panským velkostatkem a pěstováním cukrové řepy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Fišera, Zdeněk: Hrady a tvrze na Mladoboleslavsku, Mladá Boleslav 2002
- Frolec, Václav; Vařeka, Jaroslav: Lidová architektura, Praha 1983
- Hájek, Václav: Architektura. Klíč k architektonickým slohům
- Herčík, Karel (ed.): Horky nad Jizerou 1346 – 1996, Horky nad Jizerou 1996
- Herčík, Karel: Malíři Mladoboleslavska, Mladá Boleslav 2007
- Herout, Jaroslav: Slabikář návštěvníků památek, Pardubice
- Knob, Jan: Mladoboleslavsko, Praha 1979
- Scheybal, Josef V.; Scheybalová, J.: Umění tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách, Ústí nad Labem 1985
- Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého – Mladoboleslavsko, Praha 1997
- Šolc, Jiří: Pojizeří, Ústí nad Labem 1976

Internetové zdroje:

www.hrady.cz

www.lidova-architektura.cz